

Химченко О. С.,
*аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕБЕЗПЕКУ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

ON THE QUESTION OF THE DANGER OF CORRUPTION CRIMES

В статті було розглянуті загальні заходи, які вживає Україна для боротьби з корупційними проявами. Зазначено, що корупційні злочини є найнебезпечнішими проявами корупційної діяльності, що пояснюється як значною небезпекою категорії злочин, так і виділенням законодавцем, науковцями такого виду злочинів як корупційні. З огляду на що, в статті було досліджено окремі питання пов'язані із причинами вчинення корупційного злочину, його окремими ознаками і наслідками вчинення.

Зазначено, що одним з найбільш негативних наслідків в оцінці корупційних злочинів, які вчиняються державними службовцями, є трансформація функції, мети і завдань, які стоять перед органом державної влади, в якому працюють корупціонери. При тому, що вони реалізують наявні у них повноваження, часто не порушуючи їх і не виходячи за їх межі, адже це відбувається за рахунок дискреційних повноважень. У випадку дотримання державними службовцями функції, мети і завдань органу державної влади, що визначив законодавець, у своїй діяльності під час реалізації покладених на них повноважень, вони мають керуватись засадами законності і верховенства права. Однак під час здійснення корупційних злочинів, незважаючи на формальну законність відповідні особи здійснюють розсуд, керуючись не засадою верховенства права, а задоволенням власних інтересів, що явно не відповідає верховенству права.

У статті наголошується на комплексному характері боротьби з корупційними злочинами, в якому органи прокуратури займають виключне місце як в контексті кримінального переслідування корупціонерів, так і в підтриманні державного обвинувачення для засудження осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів. Це пояснюється як засадою публічності, що покладає обов'язок і супутні повноваження на органи прокуратури щодо провадження кримінального переслідування, у випадку наявності інформації щодо вчинення корупційного злочину на стадії досудового розслідування для знаходження винуватої особи і встановлення обставин, передбачених статтею 91 КПК, так і здійснення, підтримання державного (публічного) обвинувачення безпосередньо у суді.

Ключові слова: *корупція, корупційні злочини, ознаки корупційного злочину, наслідки корупційного злочину, протидія корупційному злочину, участь органів прокуратури у протидії корупційному злочину.*

The article considered the general measures that Ukraine uses to combat corruption. It is noted that corruption crimes are the most dangerous manifestations of corrupt activity, which is explained both by the significant danger of the crime category and by the selection of this type of crime by legislators and scientists as corruption. In view of this, the article investigated certain issues related to the reasons for committing a corruption crime, its specific features and consequences of its commission.

It is noted that one of the most negative consequences in the assessment of corruption crimes committed by civil servants is the transformation of the function, purpose and tasks facing the state authority in which corrupt officials work. Despite the fact that they implement the powers they have, often without violating them and without going beyond them, because this happens at the expense of discretionary powers. In the event that civil servants comply with the functions, goals and tasks of the state authority, as determined by the legislator, in their activities during the implementation of the powers entrusted to them, they must be guided by the principles of legality and the rule of law. However, during the commission of corruption crimes, despite the formal legality, the relevant persons exercise discretion, guided not by the principle of the rule of law, but by the satisfaction of their own interests, which clearly does not correspond to the rule of law.

The article emphasizes the complex nature of the fight against corruption crimes, in which the prosecutor's office occupies an exclusive place both in the context of the criminal prosecution of corrupt officials and in supporting the state prosecution for the conviction of persons guilty of corruption crimes. This is explained both by the principle of publicity, which imposes the duty and accompanying powers on the prosecutor's office to prosecute, in the event of information on the commission of a corruption crime at the stage of pre-trial investigation to find the guilty person and establish the circumstances provided for in Article 91 of the Criminal Procedure Code, as well as the implementation, maintenance of state (public) prosecution directly in court.

Key words: *corruption, corruption crimes, signs of a corruption crime, consequences of a corruption crime, combating a corruption crime, participation of the prosecutor's office in combating a corruption crime.*

Постановка проблеми. Питання протидії корупційним проявам в Україні з моменту її незалежності до сьогоднішнього дня залишається актуальним, про що свідчить наявність загальнодержавних документів, які стратегічно, системно передбачають боротьбу з корупційними проявами: Рішення РНБО України «Про заходи щодо реалізації національної антикорупційної стратегії та інституціонального забезпечення», Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки, Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014-2017 роки» та інші. Також проявом уваги зі сторони держави до питання боротьби з корупцією є створення нових правоохоронних органів, основна функція яких полягає у боротьбі з корупційними проявами: Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції. З огляду на це існує необхідність дослідити небезпеку, яку в собі несуть корупційні прояви, шляхом розкриття ознак, причин і наслідків, які в них наявні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню визначення небезпеки кримінального злочину, його особливостей, відмінностей від інших видів злочину присвятили свої роботи або їх окремі частини такі вчені як: Зінченко О.І., Кимлик Н.В., Панов М.І., Сидорчук В.В., Трепак В.М., Шевченко Є.В., Шрамко О.М. та інші.

Мета статті полягає у визначенні негативних наслідків від корупційних злочинів, і ролі прокуратури у боротьбі з ними.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання небезпеки корупційних проявів, необхідно зазначити, що найнебезпечніші з них розглядаються у призмі кримінального права. В свою чергу кримінальне право оперує такими поняттями як корупційне кримінальне правопорушення, корупційний кримінальний проступок і корупційний злочин. Так, корупційне кримінальне правопорушення включає в себе корупційні злочини і корупційні проступки. В свою чергу, зважаючи на вищу суспільну небезпеку злочинів, а також на наявні обмеження щодо об'єму роботи, ми досліджу-

ватимемо небезпеку, яку саме вони несуть для особи, суспільства і держави.

Розпочнемо аналіз питання щодо небезпеки корупційних злочинів із дослідження природи злочинів і того як ця природа розкривається в кримінальному праві, для підкреслення загальної суспільної небезпеки, яку вони несуть в собі для суспільства і державного устрою. Так, у частині 1 статті 1 Кримінального кодексу України зазначається, що «кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» [1]. У юридичній доктрині вважається, що основними функціями кримінального права є охоронна і регулятивна [2, с. 18–19; 3, с. 119]. У літературі зазначається, що «зміст охоронної функції кримінального права полягає у встановленні в кримінальному законі заборон щодо вчинення суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами, у загрози застосування покарання до тих осіб, які можуть вчинити такі діяння (загальна превенція), а також у застосуванні покарання до осіб, які вчинили злочин (спеціальна превенція)» [4, с. 59]. Це свідчить про виключне призначення кримінального права захищати встановлені Конституцією та іншими нормативно-правовими актами права, свободи та інтереси осіб, конституційний лад, а також інші охоронювані кримінальним правом суспільні відносини та суспільні цінності шляхом встановлення кримінальної відповідальності за діяння, які несуть небезпеку охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам та суспільним цінностям. При цьому відповідна небезпека вважається найбільш суттєвою, в порівнянні з іншими можливими протиправними діяннями осіб. Для цього законодавець у Кримінальному кодексі передбачив найбільш небезпечні діяння – кримінальні правопорушення, за які передбачена кримінальна відповідальність, а правопорушення, які не несуть значної суспільної небезпеки закріплені в інших нормативно-правових актах. Щодо кримінальних правопорушень, то найбільш

тяжчим їх видом є злочин, суспільна небезпека якого якісно виділяє його від іншого виду кримінальних правопорушень – кримінального проступку, в тому числі, наявністю у санкції злочину одного з найсуворіших видів кримінальних покарань – позбавлення волі.

Саме з огляду на найвищу суспільну небезпеку, яку несе з собою злочин порівняно з іншими видами правопорушень, науковці та практики найбільше приділяють увагу йому при розгляді корупційних правопорушень, на відміну від корупційних кримінальних проступків. Разом з тим необхідно зазначити, що корупційні злочини досліджуються в правовій доктрині окремо [5; 6; 7; 8] від інших видів злочинів. Виділення корупційних злочинів в окремий вид, свідчить їх про значну небезпеку серед наявних злочинів.

Про підвищену небезпеку корупційної злочинності можна дізнатися не тільки з доктрини кримінального чи кримінального процесуального права, однак безпосередньо і з Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. Так, наприклад, у Кримінальному кодексі серед інститутів, що покращують становище винної особи під час винесення їй покарання, наявні окремі виключення, пов'язані із вчиненням особами корупційних злочинів. Це стосується перш за все звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки – ці інститути кримінального права неможливо застосувати, в тому числі, стосовно осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, які включають в себе корупційний злочин.

Необхідно згадати і про обмеження, наявні у випадку призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, «за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засуджен-

ня за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією» [1].

Також, варто зауважити і про обмеження стосовно звільнення від покарання і його відбування, звільнення від відбування покарання з випробуванням, звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, умовне-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни покарання або його не відбутої частини більш м'яким, амністії та помилування, які в загальному покликані покращити становище винної особи. У випадку засудження особи, в тому числі, за вчинення корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією (які як ми зауважували включають в себе корупційні злочини) вони не застосовуються. І знову звертаємо увагу на те, що законодавець вказує на корупційні кримінальні правопорушення, які включають і кримінальні проступки, що зважаючи на їх меншу суспільну небезпеку у порівнянні із злочинами, свідчить про констатацію законодавцем якісно вищої суспільної небезпеки категорії корупційних кримінальних правопорушень у порівнянні із іншими видами кримінальних правопорушень.

Що ж стосується Кримінального процесуального кодексу, то варто зауважити, що законодавець ще у 2019 році вніс у нього зміни, передбачивши такого нового суб'єкта кримінального провадження як викривача та закріпивши окремі положення щодо його процесуального статусу. Вказаний суб'єкт наявний лише в кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень. Відповідна зміна яскраво свідчить про важливість для законодавця антикорупційної політики, яку він реалізує з метою ефективнішої боротьби з корупційними проявами.

Отже, незважаючи на загальну уніфікованість, яка наявна у Кримінальному кодексі і Кримінальному процесуальному кодексі, у їх складі наявні окремі виключення з метою індивідуалізації застосування окремих інститутів або ускладнення кримінальної процесуальної форми додатковим суб'єктом кримінального провадження у випадку вчинення особою, в тому числі, корупційного злочину.

Дослідивши питання особливостей, наявних у законодавстві, які свідчать про серйозне сприйняття законодавцем проблем корупційних проявів – необхідно приділити увагу безпосередньо корупційній злочинності, і почати варто з можливих причин їх вчинення. Так, досліджуючи питання причин вчинення корупційних злочинів, необхідно вказати на окремі психо-індивідуальні особливості правопорушників, внаслідок чого відбувається або задоволення надавачем і отримувачем неправомірної вигоди власних потреб (в даному випадку у відповідних осіб після вчинення першого корупційного злочину буде сформовано розуміння певного виду поведінки, який формально є кримінально-караним, однак дозволяє швидко задовольнити власні потреби, і чим більше вказана поведінка буде повторятися, тим більше вона буде легалізуватися в розумінні відповідних осіб і вважатись чимось нормальним). Бувають випадки, коли при механізмі вчинення корупційного злочину особа, яка надає неправомірну вигоду – залишається незадоволеною своєю роллю, а особа яка її отримує – задовольняє власні потреби. При цьому, характеризуючи останнього, слід зауважити, що в форматі незадоволений надавач-задоволений отримувач, він несе певний ризик викриття його протиправної діяльності, однак разова преференція, яку він може отримати цілком перекриває можливий ризик у системі його цінностей. Саме отримані незаконні блага є тим стимулом, який став причиною для першого акту корупційної діяльності, і буде причиною для скоєння в подальшому корупційних діянь відповідною особою. При цьому умови вчинення кожного корупційного злочину можуть бути різними, і в кожному випадку відрізнятись.

Зважаючи на загальність теми нашого дослідження, а також на наявні обмеження об'єму даного виду роботи, у своєму дослідженні суб'єктів корупційного злочину ми умовно розділяємо на надавача неправомірної вигоди і отримувача неправомірної вигоди (останнього, зважаючи на поширеність, ми умовно відносимо до державного службовця, який працює в органах державної влади).

Для більш повної характеристики особливостей корупційних злочинів, необхідно приділити увагу його ознакам. Так, перш за все

необхідно почати із такої ознаки корупційного злочину як високий ступінь латентності, що пояснюється бажанням осіб, які приймають участь корупційному діянні, не розголошуватись про вчинені ними протиправні діяння (оскільки в обох суб'єктів наявне розуміння протиправного характеру їх діяння), і прихованістю наслідків, які мають специфічний зовнішній прояв, що схожий із звичайною діяльністю осіб (отримання предметів неправомірної вигоди пояснюється як отримання офіційного доходу, а отримання рішень органів державної влади як результат легальної діяльності і дотримання встановленої законом процедури) в короткотривалій перспективі. Також варто зазначити, що латентність притаманна не лише корупційним злочинам, але в окремих випадках і причинно-наслідковому зв'язку між вчиненням корупційним злочином і його суспільно-негативними наслідками. З огляду на це – наслідки корупційних злочинів, зазвичай, виявляються не одразу, що зумовлює повторюваність їх вчинення до їх виявлення і початку боротьби з ними.

Необхідно приділити увагу і наслідкам, які характерні для корупційних злочинів. Варто зауважити, що в короткотривалій перспективі їх наслідки можливо і малопомітні, однак в довготривалій перспективі наслідки вчинення корупційних злочинів є більш помітними. Перш за все це стосується поведінки особи, яка отримує неправомірну вигоду, адже у неї з'являються додаткові фінансові можливості, які зважаючи на розвинені можливості задоволення власних потреб в Україні, будуть реалізовуватись. В даному випадку спосіб життя отримувача неправомірної вигоди явно буде контрастувати з тим, що могла б собі дозволити особа отримуючи офіційний, а не злочинний дохід. Саме відповідна особливість зазвичай свідчить про злочинний характер отримання особою фінансових ресурсів. Якщо ж відповідна особа займає посади з владними повноваженнями, то джерелом отримання фінансових ресурсів, розмір яких не відповідає її офіційному доходу, з високою долею вірогідності є вчинення корупційних злочинів.

Також, одним із наслідків корупційної діяльності є формування у осіб, які приймають у ньому участь, певного методу роботи, який з однієї

сторони дає певну можливість для задоволення власних потреб, а з іншої забирає робочий час, ресурси, оперативність у реалізації владних повноважень і формує неправильне уявлення стосовно призначення державного органу, в якому працює особа, що надає корупційні послуги.

Тобто коли ми, наприклад, говоримо про конкретний орган державної влади, то ми маємо розуміти, що у ньому працюють державні службовці, які згідно із функціональним направленням відповідного органу реалізують покладені на них повноваження, тобто відбувається певна персоніфікація органів державної влади, коли особисті якості працівників впливають на результати роботи відповідного органу. Саме тому важливим є розуміння працівників державних органів мети і функції державного органу, в якому вони працюють і яку мають реалізовувати на практиці. Якщо ж мета роботи державного органу та його функціональна направленість змінюються з законодавчо визначених на неправомірне задоволення власних потреб окремих його працівників, то незважаючи на зовні законну реалізацію покладених на них повноважень фактично орган не виконуватиме мету, призначення та завдання, для реалізації яких він був створений.

В зазначеному випадку державний службовець, замість реалізації покладених на нього повноважень в рамках закону, починає їх використовувати для власного збагачення. При цьому його дії створюють напруження у суспільстві і сприяють посиленню відчуття несправедливості, а також формують подвійну правову систему: одну офіційну, іншу «за домовленістю»/«понятійну», що деструктивно впливає на розвиток держави. Внаслідок цього відбувається певний парадокс функції посадових осіб/державних органів, у яких задекларована одна направленість діяльності, а вони фактично реалізують зовсім іншу, при чому ще зовсім протилежну від задекларованої.

Зазначений нами вище парадокс функції посадових осіб-корупціонерів, окрім кримінально-правового, кримінального процесуального, кримінологічного, криміналістичного наслідків має також і деструктивний вплив на конституційну, адміністративну, соціальну, фінансову, економічну та інші сфери у країні та суспільстві, адже державні інституції замість реалізації покладених на них завдання не тіль-

ки їх не виконують, а прямо їх порушують. Більш того, можливі випадки перепрофілювання окремих органів державної влади на ті, що займаються лише задоволенням особистих потреб окремих її працівників, наслідком чого є стагнація окремих сфер державного управління, що тягне за собою відсутність розвитку окремих сфер держави, що в свою чергу тягне стагнацію державного механізму в цілому.

Більш того, зважаючи на вищезазначений нами латентний характер корупційних злочинів, варто зазначити, що відповідна характеристика має певні наслідки про які ми вже також зазначали, в загальному – «розбещення» державних службовців, саботаж роботи державних органів, які не помітні одразу, а проявляються пізніше з моменту початку корупційної діяльності, однак вкорінюються та систематизуються, внаслідок чого складно повернути відповідні органи і службових осіб до усталеної роботи. Тобто описані нами зміни функціональної діяльності окремих державних органів, характеризуються тривалістю, латентністю початкового етапу вказаних змін, а також складністю подальшої боротьби з ними.

Визначившись із можливими наслідками корупційного злочину, необхідно зауважити, про те що напрями і методи боротьби з корупційними злочинами мають бути комплексним, і мають відбуватись в культурному, політичному, соціальному, правовому середовищі з однаковою відчайдушністю і нетерпимістю. Безумовно, що діяльність органів кримінальної юстиції в цьому напрямі мають ключове значення. Оскільки правоохоронні органи реагують на вже наявну кримінальну поведінку для попередження та усунення наслідків корупційної злочинності, то від успішності їх реакції залежатиме не тільки кримінально-правова оцінка діяльності осіб, які вчиняли корупційні злочини, але і їх здатність продовжувати корупційну злочинну діяльність, деструктивно впливаючи на існуючу систему державного управління. Також відомості про затримання, надання кримінально-правової оцінки та покарання осіб причетних до вчинення корупційних злочинів сприятиме як загальній превенції у суспільстві, оскільки буде зрозуміло, що за вчинення корупційного злочину буде покарання, так і розумінню того, що з ними активно борються і протидіють.

В контексті діяльності правоохоронних органів у боротьбі з корупційними проявами передове місце займають органи прокуратури. Це пояснюється як засадою публічності, що покладає обов'язок і супутні повноваження на органи прокуратури щодо провадження кримінального переслідування, у випадку наявності інформації щодо вчинення корупційного злочину на стадії досудового розслідування для знаходження винуватої особи і встановлення обставин, передбачених статтею 91 КПК, так і здійснення, підтримання державного (публічного) обвинувачення безпосередньо у суді. Необхідно розуміти, що на відміну від інших правоохоронних органів, які протидіють корупційним злочинам, органи прокуратури є ключовими, оскільки приймають участь у всьому кримінальному провадженні, в тому числі, і щодо відповідної категорії злочинів. Це пояснюється тим, що прокурор має повноваження для початку досудового розслідування, активної участі у здійсненні розслідування, а також контрольно-наглядові повноваження щодо діяльності органів досудового розслідування. На подальших стадіях участь прокурора є вирішальною для здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину, оскільки саме він здійснює державне обвинувачення та переконує суд, і в окремих випадках присяжних у винуватості особи.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що одним з найбільш негативних наслідків в оцінці корупційних злочинів, які вчиняються державними службовцями, є трансформація функції, мети і завдань, які стоять перед органом державної влади, в якому працюють корупціонери. При тому, що вони реалізують наявні у них повноваження, часто не порушуючи їх і не виходячи за їх межі, адже це відбувається за рахунок дискреційних повноважень. У випадку дотримання державними службовцями функції, мети і завдань органу державної влади, що визначив законодавець, у своїй діяльності під час реалізації покладених на них повноважень, вони мають керуватись засадами законності і верховенства права. Однак під час здійснення корупційних злочинів, незважаючи на формальну законність відповідні особи здійснюють розсуд, керуючись не засадою верховенства права, а задоволенням власних інтересів, що явно не відповідає верховенству права.

Незважаючи на комплексний характер боротьби з корупційними злочинами, органи прокуратури займають виключне місце як в контексті кримінального переслідування корупціонерів, так і в підтриманні державного обвинувачення для засудження осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів. Саме тому доцільне порівняння «прокуратура – меч держави, який безпощадно висікає корупційні злочини з тіла держави».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. Харків : Право, 2020. 584 с.
3. Зінченко О. І., Шевченко Є. В. До питання щодо уточнення змісту охоронної функції кримінального права. Економічна теорія та право. 2020. № 3(42). С. 117–136.
4. Панов М. І. Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України» : лекція. Київ : Ін Юре, 2015. 104 с.
5. Шрамко О.М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних злочинів : дис.... д-ра філософ.: галузь 081. Київ, 2021. 272 с.
6. Кимлик Н. В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з корупцією : автореф. канд. юр. наук. : 12.00.09. Ірпінь, 2013. 19 с.
7. Сидорчук В. В. Процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини : дис.... д-ра філософ. : галузь 081. Одеса, 2023. 262 с.
8. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.